

До спеціалізованої вченої ради
Д. 41.086.04 з захисту дисертацій на здобуття
наукового ступеня кандидата (доктора)
юридичних наук в Національному
університеті «Одеська юридична академія»

ВІДГУК

**офіційного опонента на дисертацію Чибісова Дмитра Михайловича
«Охорона прав інтелектуальної власності в рамках Світової організації
торгівлі», подану на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних
наук зі спеціальності 12.00.11 – міжнародне право**

Актуальність теми дисертації. Міжнародне право еволюціонує, змінюються напрями, форми, об'єкти його регулювання. Безперечно, на стрімкий розвиток міжнародного права впливають багато факторів, серед яких безпосередньо домінуючу роль відіграє науково-технічний прогрес. Щодня у світі створюються, модифікуються нові види всіляких комп'ютерних програм, винаходів та технологій. Охорона інтелектуальної власності набуває у світі універсального значення, де постійно, все змінюються технологічно. Саме завдяки міжнародно-правовій співпраці міжнародне співтовариство створило в рамках СОТ та ВОІВ універсальні та регіональні механізми захисту інтелектуальної власності, яка вимагає комплексної охорони. Ще в минулому столітті важко було прогнозувати появу міжнародного економічного права, і тим більше СОТ/ГАТТ, міжнародного інформаційного права, міжнародного права охорони здоров'я, а у ХХІ столітті не викликає сумнівів їхня необхідність та значення, що пов'язано з досягненнями прогресу у сфері інтелектуальної власності. Система міжнародних організацій, діяльність яких прямо чи опосередковано стосується охорони інтелектуальної власності, позитивно впливає на створення спеціальних механізмів задля її захисту. Першочергової уваги в цьому контексті, безумовно, заслуговує Світова організація торгівлі. Дослідження механізмів, принципів її діяльності, правосуб'єктності деяких ключових органів та правової природи актів дозволяє краще зрозуміти систему міжнародної охорони інтелектуальної власності.

Як справедливо відзначає дисертант, наявність великого обсягу міжнародного нормативного матеріалу та різних, іноді конкуруючих та взаємодоповнюючих міжнародних механізмів охорони інтелектуальної

власності, обґрунтовує потребу дослідження ролі та місця нормативно-правових та організаційно-правових засад охорони інтелектуальної власності СОТ серед інших міжнародних механізмів охорони інтелектуальної власності (с. 5). Світова організація торгівлі – універсальна організація, основною метою якої є лібералізація світової торгівлі, яка володіє широкими можливостями для ефективного співробітництва держав у сфері торгового регулювання, вирішення міжнародних торговельних спорів, перешкоджанні створенню незаконних бар'єрів в торгівлі, гармонізації законодавства у цій сфері.

Дисертант слушно констатує, що міжнародна охорона інтелектуальної власності в рамках ГАТТ/СОТ є відносно новою системою охорони інтелектуальної власності порівняно з охороною ВОІВ (с. 57). Дослідник зазначає, що лише завдяки Угоді ТРІПС у 1994 р. ця охорона стала комплексно і, поширюючись на всі існуючі та перспективні об'єкти інтелектуальної власності, стала імперативною складовою внутрішнього права держав-членів СОТ (с. 57)

Окрему увагу Д. М. Чибісов звертає на те, що право ЄС змінює Угоду ТРІПС, що веде до негативних наслідків, зокрема до фрагментації міжнародного права у цій сфері, послаблюючи тим самим інституційний вплив СОТ як універсальної міжнародної установи у сфері торгівлі (с. 221). Все це, враховуючи вектор зовнішньої політики України в напрямку європейської інтеграції та бажання стати складовою міжнародної економічної системи, визначає актуальність даного дослідження. Саме в цьому контексті дисертант вказує, що Угода про асоціацію між Україною та ЄС передбачає обов'язок України встановити охорону винаходів у галузі біотехнології та комп'ютерних програм за критеріями, які не передбачаються в Угоді ТРІПС, але застосовуються в ЄС згідно з правом ЄС (с. 221).

Отже, дане дослідження демонструє високий рівень актуальності. Її предметом є коло таких взаємопов'язаних між собою питань, як дослідження принципів міжнародно-правової охорони інтелектуальної власності, становлення та розвиток міжнародного інституційного механізму охорони інтелектуальної власності, класифікація режимів охорони об'єктів

інтелектуальної власності згідно з Угодою ТРІПС, спеціальний режим охорони деяких об'єктів інтелектуальної власності згідно з Угодою ТРІПС, правове врегулювання спорів у справах про порушення норм Угоди ТРІПС, співвідношення охорони інтелектуальної власності в рамках СОТ з іншими міжнародними механізмами охорони інтелектуальної власності та ін. Саме це дало можливість дисертанту висвітлити сутність та необхідні елементи охорони прав інтелектуальної власності в рамках СОТ.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Д. М. Чибісов використав широкий спектр доктринальної складової проблематики, що стосується права СОТ/ГАТТ, міжнародного економічного права, права інтелектуальної власності, міжнародного інформаційного права та міжнародного права охорони здоров'я. Загальний контекст розгляду охорони прав інтелектуальної власності в рамках СОТ створено також завдяки працям представників науки міжнародного права як України, так і інших держав.

Автор дисертації детально розглядає різноманітні інституціональні форми співробітництва держав у сфері охорони інтелектуальної власності та гармонізацію законодавства у цій сфері. Це дало можливість не тільки оцінити СОТ як визначну платформу для співпраці, але й орієнтуватися чому ті чи інші організаційні механізми не використовуються чи, навпаки, активно застосовуються для налагодження роботи цієї міжнародної організації.

Д. М. Чибісов ґрунтовно представив проблему співвідношення охорони інтелектуальної власності, що діє в СОТ, з іншими міжнародними механізмами охорони інтелектуальної власності. Він зробив слушний висновок, що організаційно-правовий механізм охорони інтелектуальної власності, закладений у СОТ, діє в комплексі з іншими міжнародними договірними механізмами охорони інтелектуальної власності (с. 181). Ним здійснено теоретичний аналіз цих механізмів, які складаються з трьох категорій: 1) механізми, які необхідні СОТ для забезпечення належного рівня охорони інтелектуальної власності, як вимоги Угоди ТРІПС, що діють на базі ВОІВ; 2) механізми, які діють незалежно від Угоди ТРІПС; та 3) механізми, що

конкурують в певних напрямках охорони інтелектуальної власності із COT, не засновуючись на мандаті ВОІВ (с. 191-192). Це дало змогу комплексно дослідити ці механізми, з'ясувати їх специфіку. Запропонований автором підхід дозволив також показати сучасні виклики, що стоять перед Україною в контексті інтеграції в міжнародний економічний простір, включаючи охорону інтелектуальної власності.

Достовірність і новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Поставивши собі за мету виявлення природи, особливостей та тенденцій міжнародно-правової охорони інтелектуальної власності в рамках COT (с. 6), автор дисертації послідовно й виважено підійшов до її досягнення. Зміст роботи викладений логічно, стилістика є лаконічною й цілком науковою. В роботі використано досить велику емпіричну базу, що дало йому можливість аргументувати основні положення і зробити відповідні висновки, що свідчить про самостійність даного дослідження. Показавши співвідношення охорони інтелектуальної власності у COT з іншими міжнародними механізмами, розвитком охорони інтелектуальної власності в рамках ГАТТ COT, правову охорону винаходів в сфері біотехнології та режим охорони комп'ютерних програм згідно з Угодою ТРІПС, дисертант тим самим зробив вагомий внесок в приращення нових знань з даної міжнародно-правової тематики. Висновки, отримані дисертантом у ході дослідження, є належним чином обґрунтованими й достовірними.

Автор робить висновок, що становлення доктрини міжнародного права з охорони інтелектуальної власності пов'язано перш за все з еволюцією поглядів і практикою внутрішньоправової охорони інтелектуальної власності в XVI-XVIII ст. та розвитком концепції фаворитизму, закріпленої у вигляді «привілеїв» у правовому інституті промислової власності у другій половині XIX ст. (с. 13). Надалі, автор виділяє декілька підходів до хронологічних меж та обставин виникнення охорони інтелектуальної власності (с. 13). Отже, перший підхід виходить з того, що певні виключні права інтелектуальної власності були сформовані ще в Стародавньому світі; другий підхід переважно формується у XVI-XVIII ст.; третій підхід визначає час виникнення доктрини охорони

інтелектуальної власності кінцем XVIII – початком XIX ст.; а останній підхід акцентує увагу на XIX ст., – що є періодом створення комплексної національної концепції охорони інтелектуальної власності (сс. 13-14). Дисертант слушно констатує, що доктрина міжнародного права щодо охорони інтелектуальної власності була заснована завдяки визначенню концепцій «авторства» і «винахідництва» та включення цих концепцій до об'єкту охорони (с. 29).

Важливим є характеристика принципів міжнародного права, що застосовуються до відносин у сфері охорони інтелектуальної власності. Д. М. Чибісов вказує, що не існує вичерпного переліку принципів міжнародного права, що застосовуються до відносин у сфері охорони інтелектуальної власності (с. 31), проте намагається їх систематизувати та кваліфікувати (сс. 31-45). Враховуючи тенденції диференціації та розширення сфери охоплення міжнародного права, дисертант виділяє універсальний та регіональний компоненти у міжнародному інституціональному механізмі охорони інтелектуальної власності.

Справедливим є твердження автора, що міжнародна інституційно-правова система охорони інтелектуальної власності на чолі з ВОІВ не передбачала можливості забезпечення охорони цієї власності в міжнародних торгівельних відносин, чим зумовлювала дискусії щодо необхідності розроблення іншого механізму для врегулювання особливого статусу об'єктів інтелектуальної власності як складових міжнародних торгівельних відносин (с. 57), яким саме стала СОТ. В дисертації визначається провідне місце та роль СОТ в системі міжнародних організацій в сфері охорони інтелектуальної власності при регулюванні торгівельних відносин. Дисертант слушно визначає три періоди розвитку міжнародно-правової охорони інтелектуальної власності у рамках ГАТТ/СОТ: 1) період, коли ще не було створено СОТ та ТРІПС, але діяла Угода ГАТТ 1947 р.; 2) період, коли текст Угоди ТРІПС уточнювався, з огляду на питання охорони здоров'я; 3) період стагнації, що розпочався після прийняття Дохійської декларації, у якій були оприлюднені основні питання подальшого розвитку права СОТ (с. 58). Дисертант констатує, що розвиток охорони

інтелектуальної власності в СОТ відбувається поступово та нерівномірно (с. 70), проте намагається спрогнозувати напрями еволюції даної охорони.

Автор справедливо зауважує, що правові засади охорони інтелектуальної власності, закладені в Угоді ТРІПС, засновуються на конвенціях ВОІВ і не залежать від того, чи є держави-члени СОТ їхніми учасниками (с. 88). Дисертант зазначає також, що в Угоду ТРІПС були включені положення чотирьох угод ВОІВ, Угода ТРІПС стала першим та єдиним міжнародним документом, який комплексно врегульовує питання охорони різних об'єктів інтелектуальної власності – авторське право, патентів, торгових марок та топографій інтегральних мікросхем (с. 88), проте, безумовно, цей перелік не є вичерпаним та у зв'язку з постійним розвитком науки і техніки необхідна його модифікація.

Враховуючи комп'ютеризацію майже всіх сфер життєдіяльності людини, дисертант спеціально досліджує питання охорони інтелектуальної власності щодо комп'ютерних програм, виділивши низку умовних підходів до питання встановлення однакових правил охорони комп'ютерних програм на території держав-членів СОТ: 1) охорона повинна бути патентною, а також подібною охороні літературних творів; 2) охорона повинна бути обмеженою (незалежно від форми охорони), але з урахуванням інтересів суспільства і пріоритету деяких прав людини над майновими правами автора програми або власника патенту; 3) кожна держава може самостійно визначити режим охорони комп'ютерних програм; 4) патентувати потрібно лише драйвера, а все інше охороняти як літературні твори (с. 142).

Тематика біоетики та біотехнологій до цих пір характеризується дискусійністю та невизначеністю як в морально-етичному аспекті, так і з точки зору міжнародного права. Автор стверджує, що в Угоді ТРІПС існує проблема визначення вимог до патентування винаходів у сфері біотехнології та умови патентування винаходів, заснованих на генах та ембріональних стовбурових клітинах згідно з Угодою ТРІПС, відсутні (с. 148).

Д. М. Чибісов ретельно аналізує практику Органу з вирішення спорів СОТ як безпосереднього механізму охорони інтелектуальної власності. В цьому

зв'язку він робить висновок, що тлумачення, застосування та аналіз положень Угоди ТРІПС панеллю є «моделлю» для аналогічних процедур на внутрішньоправовому рівні, а тому рішення у справах, що розглядав Орган з вирішення спорів СОТ, є важливим джерелом автентичного трактування зобов'язань держав-членів СОТ за Угодою ТРІПС та інкорпорованих у ній конвенцій (с. 180). Дослідження Д. М. Чибісова має враховуватися при написанні праць з аналізу охорони інтелектуальної власності в рамках інших міжнародних інституцій.

Перед Україною постає дилема, пов'язана із зобов'язаннями перед СОТ як держави-члена, так і поряд ЄС згідно з Угодою про асоціацію. Дисертант доречно зазначає, що право ЄС змінює та доповнює Угоду ТРІПС, що веде до фрагментації міжнародного права, послаблюючи інституційний вплив СОТ (с. 221). Автор також вказує, що ЄС непослідовно тлумачить Угоду ТРІПС, а позиція ЄС полягає у тому, щоб надавати міжнародним договорам, таким як Угода ТРІПС, статус нижчого, ніж мають договори про заснування ЄС, що не узгоджується з вимогами Віденської конвенції про право міжнародних договорів (с. 221).

Практичне значення одержаних результатів. Достатньо аргументована теоретична значимість даного дисертаційного дослідження зумовила її високий рівень практичного використання. Положення і висновки дисертації можуть бути використані в: науково-дослідній роботі – для поглиблення наукових знань і створення необхідної теоретичної бази з питань охорони інтелектуальної власності в рамках Світової організації торгівлі; навчальному процесі – для підготовки та удосконалення навчальних посібників, підручників при викладанні нормативних дисциплін та спецкурсів у вищих навчальних закладах, зокрема таких: «Міжнародне публічне право», «Право міжнародних організацій», «Право СОТ», «Право інтелектуальної власності», «Міжнародне економічне право», «Право Європейського Союзу»; нормотворчій і правозастосовній діяльності – в процесі розробки нормативно-правових актів, спрямованих на врегулювання питань, пов'язаних з реалізацією міжнародно-правових зобов'язань України у сфері забезпечення охорони інтелектуальної

власності, і для приведення діючого законодавства України у відповідність до міжнародно-правових норм та адаптації до права ЄС у сфері охорони інтелектуальної власності.

Зауваження за змістом дисертації. Водночас, хотілося б звернути увагу на деякі положення і висновки дисертанта, які є, з моєї точки зору, недостатньо обґрунтованими або такими, що вимагають додаткового уточнення та більш повного розкриття.

1. Об'єктом дослідження автор визначає «міжнародні правовідносини, які виникають щодо охорони інтелектуальної власності в рамках СОТ» (с. 7, с. 2 автореферату), проте зміст дисертаційної роботи ширше та розкриває саме доктринальні питання міжнародного права щодо охорони інтелектуальної власності (підрозділ 1.1.), принципів міжнародно-правової охорони інтелектуальної власності (підрозділ 1.2.), становлення та розвиток міжнародного інституційного механізму охорони інтелектуальної власності (підрозділ 1.3.).

2. У висновках п. 4 дисертант констатує «Сформульовано, що міжнародний інституціональний механізм охорони інтелектуальної власності є сукупністю спеціалізованих міжнародних інституцій, за допомогою яких забезпечується організаційно-правова та адміністративно-технічна охорона певних об'єктів цієї власності на міжнародному рівні шляхом договірної співпраці держав» (с. 12, с. 23 автореферату), також даному питанню присвячений підрозділ 1.3. «Становлення та розвиток міжнародного інституційного механізму охорони інтелектуальної власності». Проте автор у своєму дисертаційному дослідженні не розглядає як механізм охорони інтелектуальної власності міжнародні арбітражі.

3. Дисертант в пункті **«набуло подальшого розвитку»** вказує «уявлення про те, що Угода ТРІПС в цілому втілює компроміс між інтересами держав, що розвиваються, та інтересами розвинених держав», проте дана теза не підтверджується в дисертації практикою Органу з вирішення спорів СОТ. Цікавить точка зору автора, яким саме чином в діяльності СОТ реалізується

компроміс між інтересами країн, що розвиваються, та інтересами розвинених країн у сфері охорони інтелектуальної власності.

4. Потребує додаткового пояснення теза дисертанта, яку він формулює у зв'язку з проектом Закону України № 4715 «Про внесення доповнень до Цивільного Кодексу щодо забезпечення фізичної особи на вступ до Інтернет». Йде мова про порушення категорії чи ін. охорони комп'ютерних програм або іншого цифрового контенту. Дисертант виходить з того, що не може вважатися більшою шкодою, ніж відключення від Інтернет, оскільки останній є засобом реалізації права на свободу вираження (с. 142). Виникає питання, в яких межах ця свобода допустима у разі зловживання нею і що є зловживанням взагалі.

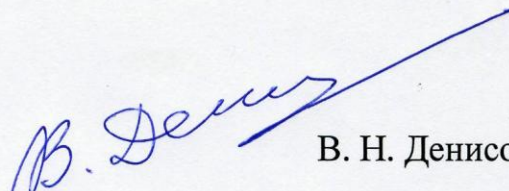
5. І, нарешті, варто було б почути думку дисертанта про стан правового регулювання міжнародних економічних відносин в світлі права СОТ з питань охорони інтелектуальної власності, виходячи з глибокої сучасної кризи ліберальної економічної моделі розвитку. У зв'язку з цим вже протягом певного періоду спостерігається тенденція до економічного протекціонізму, що ставить бар'єри на шляху до вільної торгівлі. Деякі фахівці навіть оцінюють цю тенденцію як кризу СОТ. Якщо припустити, що це дійсно має місце, то, чи стосується ця криза більшою або меншою мірою сфери охорони інтелектуальної власності СОТ, а також співробітництва Європейського Союзу з СОТ у цій сфері.

Попри наведені зауваження можна констатувати, що вони носять дискусійний та рекомендаційний характер і жодним чином не впливають на загальну високу оцінку дисертаційного дослідження Д. М. Чибісова. В ньому отримано достовірні та ретельно обґрунтовані висновки, які в цілому вирішують актуальне наукове завдання – визначення природи, особливостей та тенденцій міжнародно-правової охорони інтелектуальної власності в рамках Світової організації торгівлі. Положення роботи мають усі ознаки наукової новизни, зміст автореферату повністю відповідає змісту дисертаційного дослідження, яке, у свою чергу, відповідає вимогам паспорту спеціальності 12.00.11 – міжнародне право.

Повнота викладу положень дисертації в опублікованих працях. Результати дисертаційного дослідження належним чином апробовані автором. Вони обговорювалися на засіданнях кафедри міжнародного права та міжнародних відносин Національного університету «Одеська юридична академія» та достатньо повно викладені у 16 публікаціях, серед яких 11 статей в наукових фахових виданнях з юридичних наук (з них дві – в зарубіжних виданнях), а також 5 інших публікаціях. Дисертація та автореферат написані науковим стилем літературної української мови, оформлені відповідно до вимог, які висуваються МОН України до робіт такого рівня.

Все це дає можливість зробити висновок, що представлене до захисту дисертаційне дослідження «Охорона прав інтелектуальної власності в рамках Світової організації торгівлі» відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567 (зі змінами, внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів України № 656 від 19.08.2015, № 1159 від 30.12.2015 та № 567 від 27.07.2016), а її автор Чибісов Дмитро Михайлович заслуговує на присудження йому наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.11 – міжнародне право.

Доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України,
завідувач відділом міжнародного права
та порівняльного правознавства
Інституту держави і права
імені В. М. Корецького НАН України,
член-кореспондент НАПрН України

В. Н. Денисов

14.04.2017 р.

